

Internordiska kontakter i Byskeälvsområdets förhistoria

Forskningsprojektet Nordarkeologi har arbetat med utforskandet av Byskeälvsområdets förhistoria. Undersökningarna påbörjades 1962 med utgrävning av flintfyndsplatsen Bjurselet vid Byskeälv i Norra Västerbotten (Christiansson 1965, 1985).

Projektet kom snart att växa ut och måste få ett samlande täcknamn under vilket de olika grävningsplatserna kunde gå in. Bl.a. fordrades detta av bidragsgivande landsting och kommuner samt främst den medelsförvaltande "Datacentralen vid Umeå Universitet". Namnet skulle ange forskningsämne och område samt gå in i datornomenklaturen. Slutligen enades vi om namnet "Nordarkeologi" i synnerhet som jag då planerade vidare grävningar på Svalbard (Christiansson 1956, Christiansson—Simonsen 1970). Därvid blev det.

Nordarkeologis undersökningar kom snart att sträcka sig utanför Byskeälvsområdet och täckte i stort sett norra delen av Västerbottens län och angränsande delar av Norrbottens län (Christiansson 1980, Christiansson—Wigenstam 1980). De naturgeografiska gränserna har blivit Skellefte älvdal — Pite älvdal i nord-sydriktning och Storavan — östligaste Arjeplog samt ned till Bottenvikskusten i västöstlig riktning (Fig. 1, Christiansson 1980, Meschke).

Dessutom har en boplats i Burträsk, mellan Umeå och Skellefteå, Strandholm, undersökts, samt en boplats vid Tärnasjön i Tärnafjällen, de s.k. Kungaudden (Huggert 1968—70, Christiansson 1969).

Genom Nordarkeologis undersökningar har den arkeologiska bilden fördjupats inom ett väsentligt område i Norrland. Man hade tidigare mycket vaga kunskaper om det förhistoriska skeendet inom detta 200×200 km stora område mer än de många fyndplatserna, som framkommit i samband med kraftverksbyggena i främst Skellefte älv, samt de arkeologiska inventeringarna för den ekonomiska kartan, som i huvudsak rörde kustområdena (Christiansson 1962, 1974, Thålin 1970, Westin 1962).

Det enda problem som mer ingående tagits upp i den arkeologiska diskussionen kring Norrland forntid var flintyxdepoterna i Bjurselet och Kusmark. Men några utgrävningar hade aldrig företagits (Becker 1952, Malmer 1962, Christiansson 1962).

Nu kan vi genom Nordarkeologis mer än tjugoföråriga verksamhet inom området skönja huvuddragen i det humanekologiska skeendet från istidens slutfas till Nasafjällsepokens och nybyggartidens socialtopografiska omvälvningar (Christiansson 1980, Sundqvist 1978).

Några punkter som jag anser särskilt värda att beaktas skall nämnas:

1) Genom att separera ut några stenåldersboplatser, som varit kustbundna lyckades det mig att få fram en relativ kronologi på teoretiskt antagen landhöjningssekvens. Detta kunde ske med hjälp av sälbensförekomst och i Bjurselet också pollenanalys (Christiansson—Königsson 1970, Christiansson—Lepiksaar 1975, Christiansson 1973a).

Bara detta enda till synes enkla problem med landhöjningssekvens och boplatshöjd tog det mig fem år att få ett grepp om. Jag visste inte ens huruvida Bjurselet och

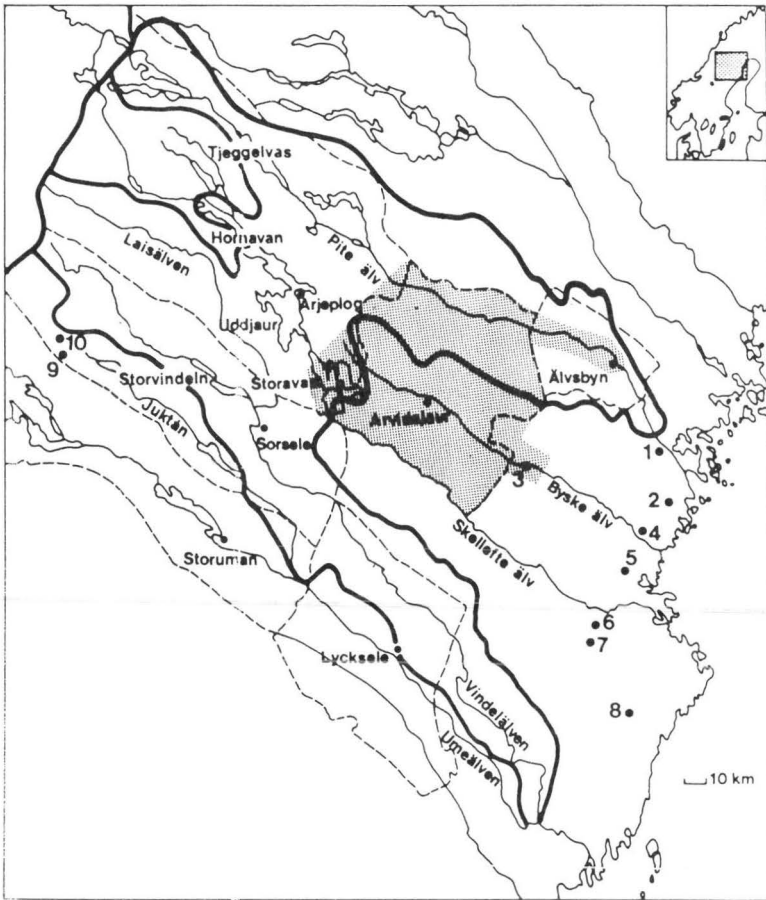

Fig. 1. Viktigare platser inom Nordarkeologis arbetsområde. 1. Kyrkbyn. Medeltida tätbebyggelse. Undersökt av Norrbottens Museum. 2. Jävre. Rösemiljö. Bronsålder-järnålder. 3. Garaselet. Boplatser. Bl.a. äldsta kända boplatssfynd i Norrland. Mesolitikum. Ca 6000 f.Kr. 4. Bjurselet. Boplatser med flintyxdepoter. Ca 2000 f.Kr. 5. Kusmark. Flintyxdepot. Ristade stenblock. Ca 2000 f.Kr. 6. Lundfors. Fångstboplatser. Ca 3500 f.Kr. 7. Fahlmark. Boplatser. Pilspetsar med tvär bas. Trol. Ca 1000 f.Kr. 8. Strandholm. Boplatser med flintyxor. Ca 2000 f.Kr. 9. Kungaudden. Högfjällsboplatser. Lappkäteliknande hyddbotten. Pilspetsar med tvär bas. Ca 1000 f.Kr. 10. Fångstplats med mikroliter. Mesolitisk. *Skrafferat*: Nordarkeologis inventeringsområde. Arvidsjaur. *Grov heldragen linje*: Gräns för det sk överledningsområdet. Partiellt inventerat av Riksantikvarieämbetet, Skellefteå Museum och Nordarkeologi.

Kusmark varit strandbundna förrän förekomsten av sälben konstaterades. Lättare blev inte problemlösningarna av att topografiska kartor med höjdkurvor då ännu ej fanns att tillgå utan gamla "generalstabskartan" fick duga.

2) Det mångskiftande, men karaktäristiska fyndmaterialet, belyste att livliga internordiska kulturkontakter förekommit i området under olika skeden. De gav förvånande aspekter på områdets "centralställning" under olika perioder (Christiansson 1969a, 1973b).

3) Den stora spridningen av uppehållsplatser i de vida skogsområdena mellan huvudälvarna (Fig. 2, Christiansson—Wigenstam 1980).

Sammanfattningsvis och utan att gå in på detaljkronologien är bilden av skeendet ur internordisk synpunkt följande:

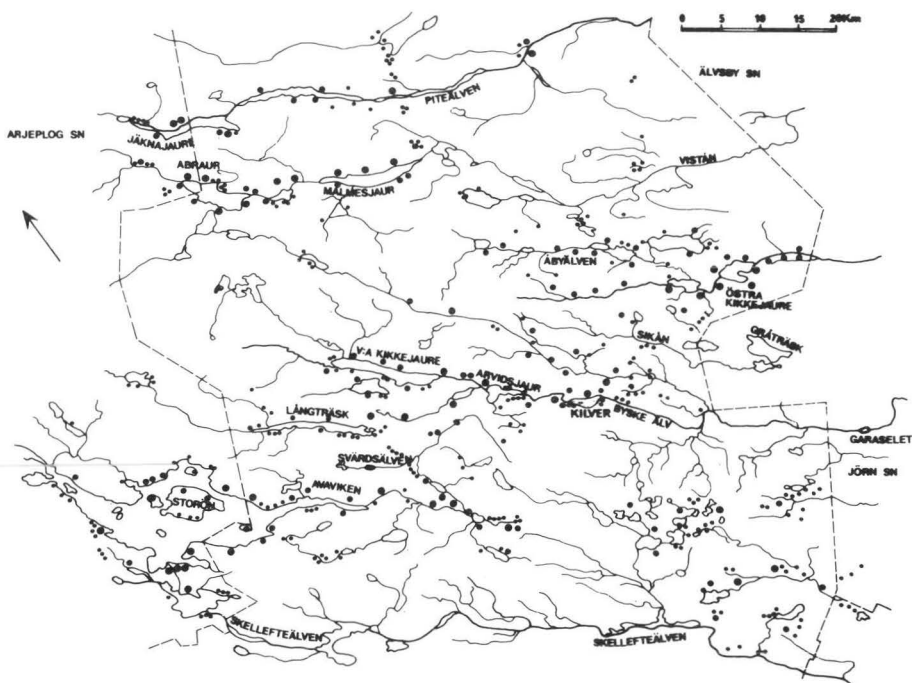

Fig. 2. Karta över av Nordarkeologi registrerade platser i samband med Arvidsjaurinventeringen. • 1—5 platser. ● mer än fem platser.

Mesolitisk tid: För ca 8000 år sedan, i inlandsisens sista avsmältningsskede, visar boplaten Garaselet en makrolitisk kultur med bl.a. kölskrapor och handtagkärnor (Sundquist 1978, Robertsson—Miller 1985). Troligen har den sina rötter i syd- och västsverige (Gräslund 1970). Från ett uppenbarligen något senare skede har vi Rastklippan vid Tärnasjön med mikroliter (Westerlund 1970). Det bör kopplas samman med norsk mesoliticum.

I Senmesolitisk tid, ca 5500 BP har vi den kustbundna boplaten Lundfors vid Skellefteälven. Utgrävd och publicerad i samarbete med Nordarkeologi av Noel Broadbent (Broadbent 1979). Denna boplat torde enligt min mening hänga nära samman med Suomusjärvi boplatserna. Kanske kan man se ett gemensamt kulturområde med sälfångstgrupper kring Bottenviken.

Mellanneolitisk tid (Kamkeramisk tid): I den del av det kamkeramiska skedet, som motsvarar mellanneoliticum, ca 4000 BP kommer ett starkt inslag från Finland med bl.a. hängbrynen och slipstenar samt breda pilspetsar av östlig flinta och dubbeleggade plana yxor (Christiansson 1969a).

Från sydsandinavien kommer flintimporten med Bjurselet som "centralort". De keramikskärvor som påträffats i Bjurselet tillhör stridsyxekulturen (Malmers J-grupp enligt analys utförd av Birgitta Hultén). Det stämmer också väl samman med att vi i Strandholm påträffat flintyxor, en båtyxa samt tvårpilar (Huggert 1969—1970).

Vid flintdepotplatsen vid Kusmark upptäckte jag 1964 två ristade stenblock med fruktbarhetsmagiska motiv. Motiven har nära samband med ristningar nära Tromsö (Christiansson 1965).

Bronsåldern: I kustområdet förekommer bl.a. gravformen höna på ägg, som finns bl.a. i Småland. En fragment av en fibula från per II har påträffats vid en av Nord-

arkeologi utgrävd boplats Åkulla några mil uppströms Skellefteälven. De förekommer eljest endast i Skåne-Nordtyskland (Christiansson 1973b). Dessutom kan nämnas nålen från Broträsk i Lövånger och den stora bälteplattan från Flarken i Nysätra (Christiansson 1973b och där anförd litteratur).

I årtusendet f.Kr. dominerar östlig bronsålder i inlandet med asbestkeramik kring Storavan och längs Byske älv ner till Garaselet, ca 10 mil från kusten (Christiansson—Wigenstam 1980). En erroderad gjuteriboplats med Ananijnio gjutform har undersökts vid Storavan (Christiansson—Wigenstam 1980).

Järnåldern e.Kr.: Markeras främst av det östliga sambandet. Främst står Storkågefundets emaljerade fibulor (Jonsson 1975). Ett vikingatida östligt inflytande representeras av dolken från Garaselet som har en exakt motsvarighet i en kvinnograv i St. Mikkel. Här kommer det av östliga föremål dominerade Gråträskfyndet in (Christiansson 1973). Från norsk sida kommer täljstensgrytor påträffade ända ner till gränsen av Västerbotten vid sjön Ö. Kikkejaur och Vuotner (Christiansson—Wigenstam 1980 samt muntligt av Evert Baudou).

Det verkar som en viss dualism skulle ha varit rådande mellan kust och inland i olika tidsskeden. I vissa skeden är det kusten som är importområde, i andra skeden inlandet.

Vilka bakomliggande faktorer skall man söka för detta påfallande intresse utifrån för området. Vilka ekonomiska, sociala och politiska marknadskrafter har styrt importen inom Byskeälvsområdet. Är det direkt näringsfång eller råvaruhandel alternativt kanske plundring eller skattekrävande.

För mesolitikum, Garaselet i inlandet och Lundfors vid kusten, är det uppenbarligen internt näringsfång (Sundquist 1978, Broadbent 1979).

I och med flintimporten kommer andra problemställningar genom inskott från olika håll. Bakgrunden till den rörlighet vi spårar ca 4000 BP kan ligga i en kommunikationsteknisk expansion i detta skede med förbättrade båtar och skidor-hundslädar. Kanske också en utveckling inom fångsttekniken. För Bjurselet vet vi att säl och troligen fiskfångst dominerar samt troligen också etablerandet av ett stödjordbruk.

Lennart Sundquist har påpekat att bäverfångst dominerat vid Garaselet (Sundquist 1969). När vet vi ej, men troligen är det bl.a. i flintimportens tidsskede. Skinnhandel med bäver och ekorre bl.a. kan ligga bakom Strandholm, Kusmark och Bjurselet. Flintan har uppenbarligen förbehållits kustområdet utom i Garaselet. Som vi nu känner till finns eljest endast avslag och skrapor i inlandet (Fig. 3).

Vänder vi oss så till inlandet får vi en märkligt spridd bebyggelsebild (Christiansson—Wigenstam 1980). Detta såväl i Arvidsjaur som i angränsande områden. Nu är Arvidsjaur det första och enda skogslandsområde i Norrland som inventerats så ingående. Det är därför möjligt att bilden för det norrländska skogslandet överhuvud är likartad med Arvidsjours skogsland. F.ö. är de kronologiska förhållandena i spridningsbilden ännu ej klarlagda. Men ett påfallande drag är att fångstgroparna endast uppgår till en tiondedel av det kända antalet härdar. Av dessa är endast ett fåtal regelrätta stora fångstgropar för älg. Huvudparten tycks vara avsedda för vildren (Fig. 2 och 4).

Troligen har inom området småfångst varit dominerande under hela forntiden. Bilden stämmer väl överens med den som Helmer Tegengren givit av Kemilapparnas årsfångstcykel (1962). Den stämmer också väl överens med den överlevnadsprincip som varit rådande i Arvidsjoursområdet ända in på 1940-talet. Genom bl.a. intervjuer som Nordarkeologis representant i Arvidsjaur, Kjell Sandström, gjort framgår att småvilt- och fiskfångst varit basnäring. Bl.a. har kramsfågelfångst och ekorre haft stor betydelse. Man åt köttet och använde fjäder och skinn till kläder. Tidvis tycks gråverket ha varit en viktig exportvara från området. Däremot tycks älg- och renjakt ha dominerat

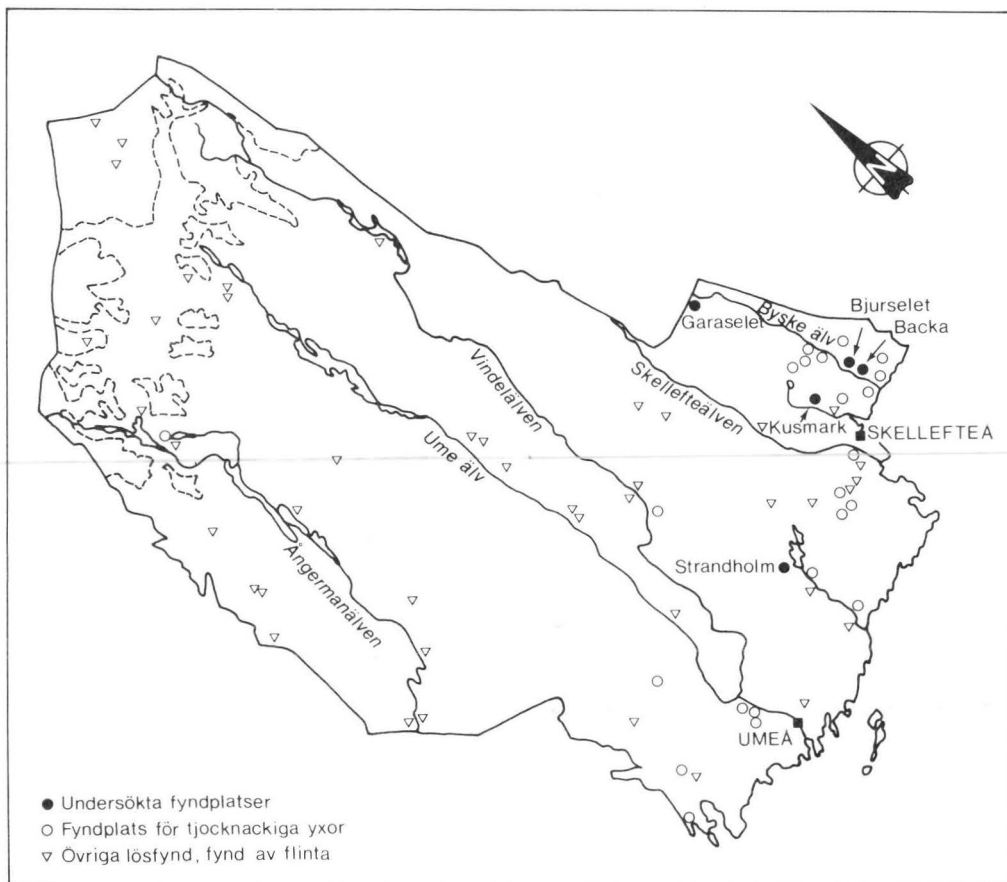

Fig. 3. Spridning av sydkandinavisk flinta inom Västerbottens län.

Sammanställning av fyndplatser, registrerade åren 1969—1983

BD-län Socken	Härdar	Saml. Avsl.pl.	Fångstgr.	Skogs- och Som.Grav.	Kokgr.	Husgrunder
Arvidsjaur	4507	1109	474	169	120	1355
Arjeplog	161	130	17	11	1	49
Älvsby	33	22	117			32
Piteå	10		26	3		19
Sorsele AC-län	37	19		28	1	16
Malå AC-län	8	6	3			
Jörn AC-län	51	1				8
Summa:	4807	1287	637	211	122	1479

Tilläggsrapporter och B-lokaler ej kontrollräknade. Katalogmaterialet med teckningar, foton och planer förvaras på Nordarkeologis Arvidsjaurskontor. Kopior i Norrbottens Museum och Skellefteå Museum.

Fig. 4. Nordarkeologis Arvidsjaurinventering.

i andra områden t.ex. ren vid Vindelälven (Lötman 1978), älg i Jämtland samt i mindre skala på andra håll såsom i Arjeplog (Sellinge 1974, Spång 1981). Möjligen kan den hypotesen framställas att här varit säsongsjaktområden, men snarare vill jag se det som spår av olika kulturgruppers olika näringsfång i respektive områden. I Arvidsjaursområdets skogsmarker har "den fattige lappmannen" funnit sin bärning av småfångst och bär och rötter under det att man vid kusten träffar på de rörliga jägargrupperna som har en blandad etnisk bakgrund. Fångstgroparnas bakgrund kan vara att de grävts av "trappers" medvetet säsongsarbetande och som kommer från väster.

Under bronsåldern tycker jag mig vilja se en utjämning över hela norra fennoskandia speglad av den jämna spridningen av pilspetsarna med tvär bas. De finns i Fahlmarksboplatsen (Arwill 1969—1970) såväl som i Kungaudden samt i Stor-Avans gjuteriboplats vilka samtliga torde ligga i första årtusendet f.Kr. Men invandringen, kulturinnovationerna, sker alltfört under järnåldern från de olika nordiska områdena till de av Nordarkeologi undersökta områdena mellan Vindelälven och Piteälven.

Litteratur

- Arwill, E., 1969—70. Preliminär rapport över undersökning av boplatsen vid Ö. Falmark, Bureå sn. 1969—70. *Nordarkeologi 1962—1972*. Skellefteå 1975.
- Becker, C.J., 1952. Die Nordschwedischen Flintdepots. *Acta archaeologica* 23.
- Broadbent, N., 1979. Coastal Resources and Settlement Stability. *AUN* 3. Uppsala.
- Christiansson, H., 1956. Den kulturhistoriska expeditionen till Spetsbergen 1955. *Fornvännen* 1956.
- Christiansson, H.—Simonsen, P., 1970. Stoneage finds from Spitsbergen. *Acta Borealia B*. Tromsø.
- Christiansson, H., 1965. De arkeologiska undersökningarna vid Bjurselet i Byske. *Västerbotten* 1965.
- 1969a. Kamkeramiska influenser i Norrland och Norra Svealand. *Nordsvensk Fornetid. Kungl. Skytteanska Samfundets Handlingar* 6.
- 1970. Nordarkeologi gräver. *Västerbotten* 1970.
- 1974. Die Steinzeit Nordschwedens. Stand der Forschung 1971. *Praehistorische Zeitschrift* 49.
- 1972. Nordarkeologi. *Fornetid för framtid*.
- 1973a. Problem kring landhöjningssekvens och boplatsaltitud i Skellefetrakten. *TOR* vol. 15.
- 1973b. Sten-brons-järn i Övre Norrland. *Finska Fornminnesföreningens tidskrift* 75.
- 1980. Det arkeologiska forskningsläget i området mellan Piteälvens och Vindelälvens älddalar. *Fornvännen* 1980.
- 1985. Från Buréus till Nordarkeologi — kring fornforskning och fornyfynd i norra Västerbotten. *Skellefteå Museum. Meddelanden XLVII* 1985.
- Christiansson, H.—Königsson, L.-K., 1970. The Bjurselet Settlement I. *Kungl. Skytteanska Samfundets Handlingar* 7.
- Christiansson, H.—Lepiksaar, J., 1975. The Bjurselet Settlement II. *Kungl. Skytteanska Samfundets Handlingar* 8.
- Christiansson, H.—Wigenstam, H., 1980. Nordarkeologiprojektets Arvidsjaurinventering. *Fornvännen* 1980.
- Gräslund, B., 1970. Stenåldersboplatsen vid Ransjön. *Jämten* 64.
- Huggert, H., 1967—1970. Rapporter över undersökning av boplatsen Strandholm, Burträsk sn. *Nordarkeologi 1962—1972*. Skellefteå 1975.
- Jonsson, E.-B., 1975. Storkågefyndet. *Skellefteå Museum. Meddelanden XXXVII*.
- Löthman, L., 1978. Boplatser och fångstgropar längs Vindelälvens vattensystem i Sorseletrakten. *Studier i Norrländsk forntid, Umeå Museum* 1978.
- Malmer, M.P., 1962. *Jungneolitische Studien*. Lund.
- Meschke, C., 1979. Kulturlandskap i älddalar nr III. *RAÄ. Rapport* 1979:2.
- Robertsson, A.-M., Miller, V., 1985. Garasetlet-Biostratigraphical studies of human impact during different periods of settlement from mesolithic to medieval times. *Iskos* 5.
- Nordarkeologi 1962—1972. Grävningsrapporter och sammanställningar över Nordarkeologis verksamhet. *Red. Christiansson—Sundqvist. Skellefteå Museum*. 1975.
- Sellinge, K.-G., 1974. Fångstgropar. *Fornvårdaren* 12.
- Spång, L.-G., 1981. Fångstgropar — lämningar efter forntida älgfångst. *Västerbotten* 1981.

- Sundqvist, L., 1969. Bäverjägare på spåren. *Västerbotten* 1969.
- 1974. Arkeologisk och etnologisk inventering av byarna Kátaselet och Hemberg, Jörns sn. Stencil *Skellefteå Museum*.
- 1978. Boplatsen Garaselet i Norra Västerbotten. *Studier i Norrländsk Forntid, Umeå Museum* 1978.
- Tegengren, H., 1952. *En utdöd lappkultur i Kemi Lappmark*.
- Thálin, H., 1970. Fornfynd och fasta fornlämningar i Västerbottens kustland. *Umeå Sockens Historia*.
- Westerlund, E., 1970. Stenåldersverkstad vid Tärnasjön. *Västerbotten* 1970.
- Westin, G., 1962. Övre Norrlands forntid. *Övre Norrlands Historia*. Umeå.
-